

Kibō Kbulung dad Fdas

KORONADAL B LAAN

Kibò Kbulung dad Fdas

How to
treat sicknesses

By

Doris Abrams with
Ricardo Baro

Illustrations by
Nathaniel Tianero

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS-PHILIPPINES, INC.
TRANSLATORS

PUBLISHERS

1981

PUBLISHED

**in cooperation with the
Bureau of Elementary Education
and the
Institute of National Language
of the
Ministry of Education and Culture
Manila, Philippines**

2nd printing

**KORONADAL BLAAN
Health Book**

**37.12-1081-3.02C 67.60P-815088N
Printed in the Philippines
SIL Press**

PAUNANG SALITA

Ang isang katangiang masasabi tungkol sa Pilipinas ay ang pagkakaroon nito ng iba't ibang pangkat etniko na nag-aangkin ng kani-kanilang wikang katutubo. Gayon man, ito'y hindi naging balakid sa pag-unlad ng bansa, bagkus nagpatibay pa nga sa pagbubuklod at pagkakaisa ng mga mamamayan tungo sa pagkakaroon ng isang diwang panlahat.

Ang aklat na ito ay isa sa serye ng ganitong uri ng mga babasahing inihahanda para sa higit na ikalilinang ng mga kaalaman, kakayahang, kasanayan, pagpapahalaga at pagmamahal sa sariling wika ng mga mag-aaral.

Sinikap na malakipan ang aklat ng mga paksang inaakalang magdudulot ng malaki at makabuluhang kapakinabangan sa mga gagamit nito. Sa paghahanda ng mga ito'y isinaalang-alang ang mga pangkalahatang layunin ng bansa. Isinaalang-alang din ang mga pangkasalukuyang pangangailangan ng mga mag-aaral sa pagpapalawak at pagpapayaman ng kanilang talasalitaan, paglinang ng kakayahang gumamit ng wikang gamitin at wastong pagsulat nito. May inilakip ding mga pagsasanay na inaakalang makatutulong sa mabisang pag-aaral ng wika. Matitiyak na ganap na nilang natutuhan at nauunawaan ang wika kung ito'y buong katalinuhan na nilang natatalakay sa klase at naiuugnay o nagagamit sa tunay na buhay.

Buong pagmamalaking inihahandog ng Ministri ng Edukasyon at Kultura ang aklat na ito taglay ang matapat na hangarin at mithiing lalo pang mapataas ang uri ng edukasyon para sa di marunong bumasa at sumulat sa pamamagitan ng pag-aaral ng kinagisnang wika. At inaaasahan din sa gayon ang madaling pagkatuto ng wikang pambansa.

ONOFRE D. CORPUZ

Minister ng Edukasyon at Kultura

PREFACE

This health booklet was written to provide additional reading material in Koronadal Bilaan for stimulating interest and facility in reading. It is further hoped that it will be of some benefit in teaching its readers some of the basic principles of first aid.

These materials were prepared by Doris Abrams, member of the Summer Institute of Linguistics.

Literacy Committee
Summer Institute of Linguistics
Nasuli, Malaybalay
Bukidnon, Philippines

KIBÒ KBULUNG DAD FDAS

Yé duen smulat i liblu ani, du tmulen di dad to ku dét i nimòla ku mnè ale di katduk. Ilè ku fandas gamu, fabaltik gamu mwè bulung, du ku lâyu nimen ani, mlimah tmabeng gamu di klalyu mgulê di fdasyu. Ilè ku too gamu tungan, baltik gamu salu di doktor.

DI LAM I LIBRU ANI

Minit laweh, lnakaf, mkaw	1
Malaria	2
Bnalak	4
Mlungay laweh	4
Dmulà litè	5
Mline damen masbalì	6
Malnak seey	8
Mlus lifoh	9
Fisa	10
Sulan	11
Nakét ayem	13

Nak�t ulad	14
Kutu	14
Tamduk mata	15
Lufu	15
Mlat� laflal	16
Klikis	17
Katal	17
Tamduk tien	18
Ku nun sut ng�	21
Di kaslal� ng� sut	23
Dad bulung	23

MINIT LAWEH, LNAKAF, MKAW

Ilè ku minit lawehyu, na lnakafyu, yé nimðyu:

1. Nang gamu bliwal, du ku bliwal gamu, midul ktunganyu. Nang gamu lamwà di gumnèyu kel di kakah kinityu.
2. Nang gamu dyoh tù éél. Yé loyu fakay dyoh i minit éél, syan déé lam gumnèyu.
3. Tlu dulêyu
ninum Aspirin di
sdu, sulê flafus,
sulê ltu du,
sulê flabi. Na
mfakay lê gamu
minum di tngà
butang.

Ilè ku ngà, kat tngà ninuman bulung.
Ilè ku too bong ngà, mfakay ku satu.
Ilè ku bong to, mfakay kat lwe.
Ni sin i ninumyu di kat tlu dulê sdu.

4. Ku là mkah i kinit laweham di kinumyu Aspirin, tananðyu satu bulung dnagit Tresulfa. Galð i kibðyu di Aspirin, na salnganyu ale ninum.

5. Ku tungan minit, na dmahal, fatbak gamu Penicillin lwe dulê, damen tlu dulê.

6. Ku yé fandas tukay ngà, fabaltikyu nabe di doktor, du gadèyu ku tukay ngà, mlahil mati di tduk ani.

Yé duen dad to gal malaria du mdà di kakét blabang dale. Yé gufanak dad blabang mnè di lam éél, damen lam busung, damen lam bob, damen éél mnè lam doon lutay, na lam doon saging, na lam foon tuad, na balù di lam tyul lfò lêla gal gumngà. Ni sin i duento nang fdadong male saging di gumnèto. Silang là nakét blabang ge di kakudangam ku mnè ge lam klabu.

Yé ileam i tduk ani tamduk langiham,
mlungay laweham, tamduk kagolam, mbaling ge
tanano, na kafnge yé, mtuh ge. Slaan dadame
dad to, kankal ale, slaan là.

Yé bulung malaria, Camoquin, damen Aralen. Ku Camoquin, lwe batù ninumam di sdu, lê man lwe batù di ta kfayahan, lê man lwe batu di lwe ni. Salngan kafloham dale di kat du. Mfakay faginyu di kinumyu Camoquin (damen Aralen) i Aspirin.

BNALAK

Ku tamduk i kfem, filan i laweham, na balak bliam, damen lam baweham, yé f dasam ayé bnalak. Tamduk i tienam, na sasè ibalam kmaan, na sasè kakudangam, na là mkah i klungayam. Lo satu bulung i f das anि, minum ge Vitamin B kat du tlu bulen i klon. Falbongam knaanam ungad dad uten, na dad mlunu, na dad kasilà. Bong dee Vitamin B di lam fali, yé duenan nangam too fagtaaf i mseh. Na ku tmagah ge knaan, nangam too nlab.

MLUNGAY LAWEH

Ku mlungay nawam, na langal matam, na malweh ge nun nimò, kaséé kulang vitamins. Yé fye nimòyu mayad gamu Multivitamins. Ninumam ale tlu dulê di sdu. Tlu bulen damen fat bulen i klon.

Yé lê fye bulung ninum, bulung bitak, du ku nun bitakam, mlungay i nawam.

DMULÀ LITÈ

Sasè tduk ani, dmulà litè, na too mlahél kamfit di dadame dad to. Yé gumdàto dmulà litè ku ginumto di basù guminum to dmulà litè, na damen minum ato di kabong guminum to fandas ayé. Na ku mkaw i to fandas ani gasyutam i bun lakafan, yé sin léam ge gumdà dmulà litè. Na balù dulaan di tanà, du ku ta kampung tanà gudmulaan, lê nabe nus mayeng klulin, na ku gasyutam ani, yé sin léam ge gumdà dmulà litè.

Yé ileam i to dmulà litè, mlungay lawehan, lahan, na nang ibalan kmaan. Na ku beg mnagad, dmahal. Na ku ta kifuh, minit lawehan, na mtuh. I kagkah galò ani kat du baling midul too ksasean, midul i toon kakaw, nean to dmulà litè.

Ku galyalom di nawam fan nun ge tduk galò ani, kaflingga dun ku dmahal ge, damen gal ge mtuh di kifuh, na gal ge mkaw, fabaltik

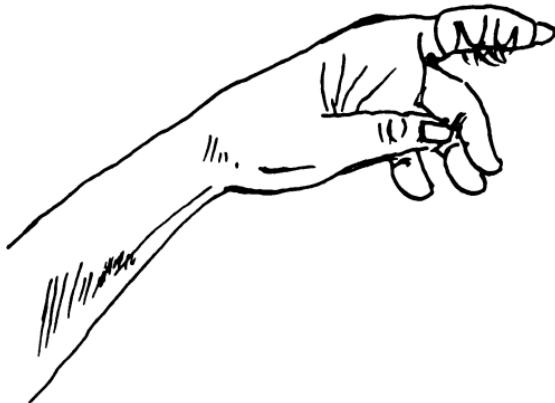
ge fatbak di doktor. Silang fanak ge fatbak
ku ta too fye i kalyalom dun.

Ku nun to di lam gumnèyu dmulà litè,
tanfingyu kanen fligo, kanen basù, kanen
salidut, kanen kama, kanen igem, na kanen dad
falnas. Nangyu ale gnamit. Nimoam i
gudmulaan, balù tatung salmun, Damen sbanay
afus, na ku tafnò dulà, funa ge makol di tanà,
klom mkah dun lam sol, faginam gudmulà,
lnimumunam tanà.

MLINE DAMEN MASBALI

1. Tooyu faloh litean fye gwè ku nun kfung
di laman.
2. Nalobam sabun, klom mulung dun Penicillin
Ointment.
3. Ku tafnge, snafutyu masala, Damen tabes
falnas landè using. Sasè ku yé fungasyu dun
i falnas nusing, du ku mtatek dad using di
lam seey ni, yé sin i gumdaan balak.

4. Nangyu fnafê éél i falnas safut seeyyu,
bay ku fafê, tanlasyu kafag mlaneb falnas.

I1è ku tungan mline, ni fye nimòyu:

1. Nalobyu sabun.
2. Fye manak litean maloh, lamfì ge mlaneb tabes, fadkatam di bà seey, klom mbad dun btal falnas.
3. Ku ta beg mlo, kaham i falnas fadkat di bà seey ayé, klom mulung dun Penicillin Ointment.

4. Na ku lê mlitè, lém man fadkat di bà seey lnulun mlaneb tabes, na lém man nbad.
5. Na ku là manak litean déé, fabaltikam nabe di doktor, du tanbélan.
6. Ku yé knayeam là balak i seeyam, na là mmanaan, minum ge bulung dnagit Tresulfa tlu dule i sdu. Lime du i klon.

MALNAK SEEY

Ku nun malnak seeyam fabaltikam bnulung. Kadang ku là, mbaling bong. Ku too tukay seey, nam funa nalob. Yé bulungam dun Gentian Violet. Ku fabaltikam nimò ani, là mlon mkah. Ku dee malnak seeyam, na là mlal ale mkah, ani nimoam:

1. Tlu duléam malob dun sabun di sdu.
2. Nam kah klengla, klom mulung dun i Penicillin Ointment.
3. Flitam nfuk dad klaweham na kumotam, fye là lê man dankat seey ge.

4. Ku dee malnak seey di ge, minum ge
Tresulfa:

Ilè ku ngà, kat tngà ninuman bulung.

Ilè ku too bong ngà, mfakay ku satu.

Ilè ku bong to, mfakay kat lwe.

MLUS LIFOH

Ku mlus ge lifoh, toom fabaltik bnulung.

1. Lnunaam Penicillin Ointment. Fanfelam
lnunà.

2. Fdeem labéd labungam dun mlaneb falnas.

3. Fitu dum nang tamlas falnas labéd ani.

4. Nangam fnafê éé1 i mlusam na nangam
fagtadè nus. Ni sin i duenam man sasè tamlas
falnas labung mlus ani, ku là nan ftoh
slinggu. Ku tiām bayà i mlus ani, kafngem
lmabung dun mlahé1 mkah.

5. Ku too bong mlusam, yé bulungam dun minum ge Tresulfa di lime du. Ilè ku tamduk kalyalom dun, lê ge man minum Aspirin faginam di Tresulfa.

6. Ku mlus ge lifoh, bay là maglukét kulitam, fabaltikam nalam éél yé klom tlu dulê kuleng tagah.

FISA

Ku nun fisam, baling bong, damen tukay, ani kibò kbulungam dun:

1. Finit ge éél lwe dulê di sdu, galam lnab lam minit éél ayé mlaneb tabes, klom fadkat dun di bà fisam. Kat tngà oras i klo sulê kimoam dun. Manak ge nimò ani kel di kabitù fisa.

2. Di bang fisam btù, toom fansye mingat i ktom, du ni sin i too kamfit tduk, du i nanaan ayé, ku gnunal di ge, lê man gutmabò fisa. Lnunalam Penicillin Ointment bà fisa, klom to

famkat dun mlaneb tabes. Ku ta tanlasam i tabes fadkatam dun ani, ntaman i labi tabes fadkatam dun gine, damen nfukam sabun klom falmawi dun. Na nalobam sabun tnaloam ku tafngem gal bnullung fisam.

3. Ye bulung fisa kanen lê man Tresulfa. Ninumam ani mdà di katbù fisa di ge kel di kakahan.

SULAN

Ku sulan ge, toom ti naye ku dét i gam-sulan ge. Ku tutuk knii, too sasè ani. Na lê man ku gusulanam di lam i dad magsik, too sasè. Déé sin i gugamweam téstanus. Na yé nimoam fabaltik ge fatbak di doktor.

Yé kibð kbulungam dun:

1. Finitam éél, klom mkah dun lam falanggana, na nalamam i bliam di laman tngà oras. Ilè ku ta tno i éél minit ayé, léam man beg tananò minit éél.

2. Lwe duléam malam i bliam di sdu. Sulè ge flafus na sulè ge kifuh.
3. Kafngem malam i bliam, lnunaam Penicillin Ointment na klom beg nbad dun mlaneb falnas.

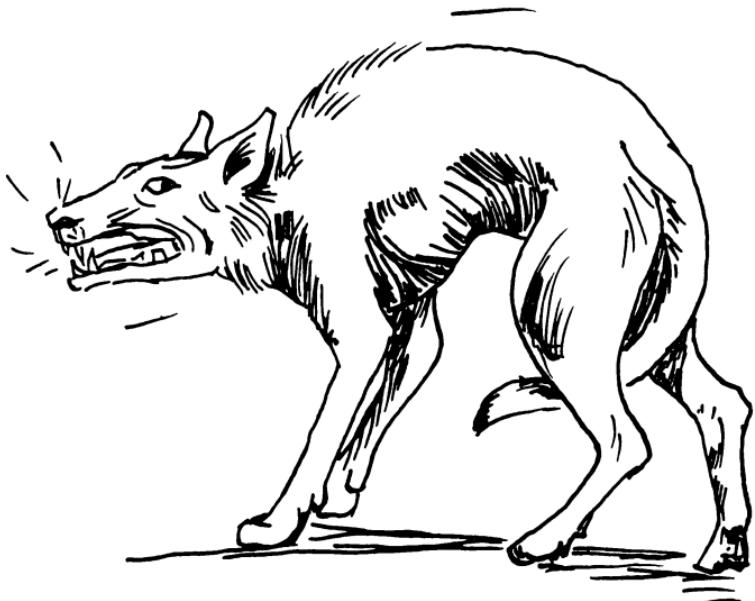

4. Na yé lè man bulung nimoam Tresulfa, na Aspirin. Yé galò kinumam dad bulung ani galò i manmi di alel MINIT LAWEH i libru ani.
5. Ku tamduk sulanam di kifuh, fankaham kama dungam bliam.

NAKÉT AYEM

Ku nakét ayem ge:

1. Nalobam sabun, klom mulung dun Penicillin Ointment.
2. Nikatam ayem ayé, na toom tnanol. Kafnge sfalò butang, ku là book i ayem makét ayé, balù nang ge fatbak, du ku fatbak ge di falà mbaling book i ayem makét ayé, slaan là fyen du i alas i bulung tbak ge gamkilu laweham.

3. Di kafnge ayem makét ge, ku teenam book
i ayem ayé, fabaltik ge fatbak di doktor.
Na fabaltikam fnati i ayem makét ayé.

NAKÉT ULAD

- Ku nakét ulad, damen salyufen ge,
1. Nalobam tno éél, klom malam di gumakétan
ge yé lam éél.
 2. Sudeng ge, damen milè ge. Sasè nimò
milah, na lê man makto likò.

KUTU

- Ku nun kutum, là ti mlimah mulung dun.
1. Beg ge moo fnagalo gas. Yé kimoam ani
di flafus.
 2. Nangam bnaus ulum di balù détan.
 3. Silang nalobam ulum ku ta flabi, fdeem
dulê malob ulum sabun.

4. Là ti mati liha di fngalo gas, yé lo
mati di fngalo gas ani dad tine. Kafnge tlu
du, ta lê man misà dad liha, na lê ge man
moo fngalo gas, galò nimoam di tnaninan.

TAMDUK MATA

Ku nun fnguteam, na ku méél matam, ni
fye nimoam.

1. Balù nagotam matam, syan landè using
tnaloam.

2. Nalobam matam mtiu éél, klom mifu dun
mlaneb falnas.

3. Yé bulungam dun Penicillin Eye Ointment,
lwe dulê di sdu.

(Nun lwe kiasi Penicillin Ointment. Nè i
bong fungas, na tahà, bulung seey; bay nè i
tukay, yé sin bulung mata.)

LUFU

Ku nun lufu, yé nimò laweh ngà minit, na muluk ngolan, na milew matan. Yé kibò kbulungam dun.

1. Ku gadeam na lufu, nang nun lmauy ngà nufu ayé. Sasè ku tù gudyohan di éél. Yé lom gudamyoh dun minit éél di gumnè.
2. Yé fye gufanakan di snifil mgat diding. Sasè gtadè neng du; tà malmo kayen.
3. Ku nun fngutean, bnulungam Penicillin Eye Ointment, lwe dulê di sdu.
4. Tlu duléam finum dun Tresulfa na Aspirin kat du kel di kakah init lawehan.

MLATÙ LAFLAL

Là ti mlimah mulung mlatù laflal, damen

mlatù dilà. Lnunalyu Gentian Violet lam laflal ngà lwe dulê di sdu. Yé duen ngà nun fdas galò ani, du galan gtutù di yéan. Sasè ftutù ngà ku nusing tutù yéan. Ku dyoh ato kat du, na yé galto lsak i klaweh landè using, ku yé landè ti tduk ngàto galò ani.

KLIKIS

Ku nun klikis ngaam, ani fye nimoam.

1. Nalobam klikis sabun tlu dulê di sdu.
2. Klom balnibù salbatù Tresulfa, begam sansbol Penicillin Ointment. Fnge yé, lnunaam di klikis.
3. Ku baling too méél i klikis, finumam Tresulfa tlu dulê di sdu, kat tngà salbatù sulê ninuman.

KATAL

Ku nun katal laweham, landè ti gukel i sigi fatbak, damen mulung Penicillin Ointment.

Ani nangam lifet nimò.

1. Dyoh ge di flafus na di flabi. Di tnanin ksabunam laweham, nalobam ktom; di galwe duléam smabun ktom, fkafagam di laweham.
2. Nfukam i klaweham kat i du.
3. Yé dagit bulung bnayadam Benzyl Benzoid. Di lamam falà mulung bulung ani, funayu kah lam éél kmadok dad klaweham na dad kumotam.

TAMDUK TIEN

Ku tamduk tienam, na mlit ge milong, yé nimoam:

1. Nang ge kmaan tafayà, na fandan, na kabugaw, na nang ge ninum kafi. Fakay ge minum tsa, na éél using lifoh. Bay nam fkadok éél, klom mkah laman using lifoh, na yé sin i ninumam. Ku là alì tungan katduk tienam, yé fye nilofam libol. Bay ku too ge tungan, nang ge kmaan, di balù détan.
2. Ti ge fanak di gumnè, nang ge galabek, du kadang tà ge too tungan.

3. Na kat kafngem milong, kat kalobam tnaloam sabun, fye là kamfitan.

4. Yé bulung mlit milong Sulfaguanidine. Tlu duléam ninum Sulfaguanidine di sdu, sulê flafus, sulê ltu du, sulê flabi. Na mfakay lê ge minum di tngà butang.

Ilè ku ngà, kat tngà ninuman bulung.

Ilè ku too bong ngà, mfakay kat satu.

Ilè ku bong to, mfakay kat lwe.

Ni sin i ninumam di kat tlu dulê sdu.

Tlu gumdà duento mlit milong. Tnaninan mdà di langad, galwen mdà di éél, gatlun, mdà di using tnalòto.

Ye gubayan dad langad manwe di gumkok sabat, di katel, na di gumnè dad agaf. Gadeam dad langad bayan ale mnè di dad magsik, na yé sin i galla gumwè nabe mdaf di knaanam. Balù ti landè teenam tukay sasè di gumdafla di knaanam, ku gkaanam ayé, ta gumdaam fandas. Ni sin i duento fawagto di gumnè i gufkahto dad agafto. Na nimòto sangab katel, damen kasilyasto. Di kat kafngem milong, kat kalobam tnaloam sabun. Na lê man ku ta fan ge tmagah, damen kmaan, funam nalob tnaloam sabun. Nangam fdaf langad knaanam, na i dad kalyak kakaanam di slaam kmaan kel di kafngem.

Yé fye gumwè éél ninum di sfuten, na klom to famgtong sol éél ayé. Sasè minum mdà di laweh éél, damen éél là mtiun. Ku landè éél gumweam ninum, mfakay mwè di laweh éél, syan nam fkadok muna klom minum dun. Sasè ku lom ti fduf, damen finit. Yé fye ku too kmadok.

KU NUN SUT NGÀ

Ku nun sut ngà di gamu, ni nimðyu di kanen. Ku lalðyu i kdee manta gamu ani, là alì mlimah i ksut ngà.

1. Ku maltien i libun, yé fye ku nangan glifet ninum Vitamins kat du, manì fye là mlungay i lawehan.
2. Ku di bang maltien sut ngà na ku yé muna msut di lawehan éél, tian fanak di gumnè. Ku là too mgat kakulang tienan, na landè msut éél di lawehan, mfakay kanen bliwal ku kayean.
3. Ku moolinuman, mfakay minum kat tukay, gabay ku ta bangan fto ngà, ta nang minum éél nan.
4. Mimð kibð ku moolkudang, mfakay kanen kudang, fye là mlungayan fto ngà.
5. Falahyu fatlagad slafad ngà mlaneb falnas. Ku nun to mwè ngà di kafngen sut, salnafadan mlaneb falnas.

6. Salngan kto ngà baltikam nifu mlaneb falnas lam bawehan. Klom magot dun di lwe bliian ftungam tééngéh, manì fye di katbù ngà ayé lamnawa, là gasyutan lakaf di bkakongan na di ilungan.
7. Kafnge ngà sut, nweam fusadan, sanbalaam bnatang klom kamlang dun di blengan. Nè i bansung klangyu dun funayu nalob, kloyu mkah dun lam kmadok ééí. Du ku nun using na kéé bansung ayé, kilu gamfati di ngà. Yé sin i gumdà tétanus gafat di laweh ngà.
8. Ku nun sfalò minutos klon na là sut klunen ngà, mdà i satu to fanganagan dkan flasok.
9. Ku ta sdulê sut kdeen, fye ku nun satu libun dmalul i sut ngà ayé, fye mkah i kaloh litè di kanen.

DI KASLALO NGA SUT

1. Ku ngà falami sut, danyoham sabun mduf éé'l, na toom fansye malob ulun. Du ku mlaneb ulu i ngà, landè ti kalkadan, du lâ damkat kfung di ulun.
2. Fye ku kat du danyoham mduf éé'l i ngà falami sut ani, na flitam nfuk dad klawehan. Du i ngà, ku tukay, tlabo lumak kulitan, yé duenam man, gal mlahél fandas, Damen lnakat klikis, na dee katalan. Ni sin i duenan, ta man, yé fye labungyu ngà i mlaneb falnas. Ni sin i duenan, ta man, galyu danyoh ngà mduf éé'l klit du.

DAD BULUNG

Fye ku di kat malay nun dad bulung galð ani di gumnèla. Fye ku ta falah nun bulungyu, balù nun to fandas di blengyu, ta lâ slaf ge mngabal bulung. Yé bulung nwèyu ani:

nun walu filak.

Tresulfa

Aspirin

Sulfaguanidine

Penicillin Ointment

Penicillin Eye Ointment

Gentian Violet

Additional copies
of this publication
may be obtained from:

TCP
Box 423
Greenhills,
Metro Manila

or

TCP
Nasuli, Malaybalay
Bukidnon 8201